

Розділ III. Актуальні питання теорії і практики спеціальної освіти та соціальної роботи

УДК376.1-056.264:373.2

Ірина Брушневська

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

У статті автор аналізує складові, методичні засади та особливості застосування методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у компенсаційній роботі з дітьми п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Акцентує увагу на обґрунтованих пріоритетних етапах впровадження методики, окреслює їх мету, завдання, методи і прийоми. Розглядає ймовірне прогнозування як ключову складову комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, пропонує власну класифікацію ймовірного прогнозування у мовленнєвій діяльності.

Ключові слова: методика формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, діти п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти України, мовленнєва компетентність виступає в якості інтегрованої характеристики дошкільника як особистості й передбачає сформованість мовної та мовленнєвої складових, що забезпечує наявність якісного інструментарію та умінь використовувати його з метою комунікації. Повноцінний мовленнєвий розвиток є цілком закономірною соціальною потребою, оскільки суспільству необхідна інтелектуальна, компетентна мовна особистість, здатна критично мислити, комунікативно взаємодіяти, застосовувати набуті знання в життєво необхідних ситуаціях. Дитина дошкільного віку природно активно засвоює мовлення, позаяк це зумовлено її потребами у пізнанні, комунікації та самореалізації. Мовленнєва діяльність сприяє формуванню її інтелектуального потенціалу, підвищує пізнавальну активність, якісно розширює світогляд, стимулює і збагачує комунікативні навички.

Аналіз результатів вивчення рівнів сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) вказують на необхідність розробки та впровадження в компенсаційний процес спеціально розробленої методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку мовленнєвої діяльності дітей з особливими потребами присвячено чимало досліджень науковців (Т. Візель, Г. Волкова, Ж. Глозман, Б. Гриншпун, Г. Жаренкова, Н. Жукова, Е. Данілавічюте, С. Конопляста, Р. Лалаєва, Р. Левіна, А. Маркова, Н. Мікляєва, Ю. Рібцун, В. Селіверстов, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Н. Уфимцева, Т. Ушакова, Г. Чиркіна, О. Шахнарович, М. Шеремет та ін.).

Сучасні наукові дослідження (Л. Бартеневої, О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Р. Лалаєвої, І. Мартиненко, І. Марченко, В. Орфінської, Ю. Рібцун, В. Тищенка, Л. Трохименко, М. Шеремет та ін.) констатують порушення мовленнєвої діяльності у дітей із загальним недорозвитком мовлення внаслідок несформованості її структурних компонентів, що особливо виразно проявляється в процесі комунікації. Однак, питання формування

комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення залишається практично не висвітленим, а дослідження у цій сфері мають фрагментарний характер.

Мета статті – проаналізувати методологічні засади та особливості застосування методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст компенсаційного навчання з розвитку комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із ЗНМ був розроблений з урахуванням таких принципів:

1) *загальнодидактичних*: системності, комплексності, наочності, доступності, індивідуального підходу, відповідності програмним вимогам дошкільних навчальних закладів загального розвитку [1];

2) *спеціальних*: корекційної спрямованості навчання та виховання, урахування симптоматики порушення і структури мовленнєвого дефекту, диференційованого підходу до формування усного мовлення, врахування зони актуального і найближчого розвитку дитини.

Це дало змогу врахувати особливості дітей із ЗНМ при плануванні системного, послідовного, цілісного, комплексного компенсаційно-розвивального процесу в умовах групи компенсуючого типу для дітей з порушеннями мовлення дошкільного навчального закладу.

Аналіз педагогічної, психологічної та спеціальної літератури з означеної тематики, результатів діагностики сформованості складових комунікативного компонента дав підстави визначити пріоритетні етапи компенсаційної методики:

- діагностико-превентивний;
- комунікативно-діяльнісний;
- комунікативно-аналітичний.

Кожен етап роботи мав профільні мету, завдання, методи і прийоми роботи, але включав домінуючі спільні напрями послідовного формування ймовірного прогнозування як складової частини комунікативного компонента мовленнєвої діяльності. Адже ключовим моментом гіпотези нашого дослідження є розуміння, що мовленнєва діяльність забезпечується роботою складних мовленнєвих механізмів, серед яких: механізм програмування мовленнєвого висловлювання; механізми, пов'язані з переходом від плану програми до граматичної структури речення; механізми, які забезпечують пошук необхідного слова за семантичними та звуковими ознаками; механізми відбору фонем; механізми, які забезпечують реальне здійснення звучання мовлення, проте по-різному розвиваються у дітей у нормі та при патології мовленнєвого розвитку [3, с. 184–188].

В останні роки увага науковців до феномену використання операцій ймовірного прогнозування значно посилилась. Проблемою застосування займалися Л. Прохоренко, О. Романенко, Ю. Рібцун, В. Тищенко та ін. Однак, у більшості наукових праць проблема використання цих методів у роботі з дошкільниками розглядається недостатньо.

Антиципація (від лат. Anticipatio – передбачаю) – поняття, що означає уявлення про предмет, явище, наслідки дії ще до того, як вони будуть реально сприйняті або здійснені [4, с. 268]. Під ймовірним прогнозуванням у мовленні ми розуміємо дії або операції при прийомі інформації, які полягають у передбаченні слів або словосполучень. Ймовірне прогнозування проявляється на всіх рівнях мовлення – від складу до тексту, причому, чим ширший контекст і складніша структура цілого повідомлення, тим більше сприйняття залежить від ймовірнісної оцінки всього повідомлення [2, с. 188].

Результати багаторічних власних спостережень і консультацій з педагогами-практиками засвідчують – прогнозування в дошкільній освіті, де закладаються основи мовленнєво-мисленнєвої діяльності, розглядається в основному як другорядний процес при плануванні роботи з дітьми, тому на іграх-заняттях воно застосовується епізодично. Вивчення основних функцій ймовірного прогнозування, специфіки застосування, обґрунтування доречності та результативності застосування його різновидів на різних етапах

навчальної діяльності дітей дошкільного віку дасть можливість педагогам широко застосовувати його у своїй роботі. Це, зокрема, забезпечить планування практично діяльності з позицій ймовірних позитивних перспектив.

Повноцінне формування ймовірного прогнозування у дітей п'ятого року життя із ЗНМ неможливе без достатньої сформованості пізнавальних процесів. Недостатній обсяг знань про причини, механізми й основні синдроми несформованості вищих психічних функцій знижує ефективність компенсаційної роботи через спрямованість та орієнтацію, головним чином, на усунення мовленнєвої симптоматики при загальному недорозвитку мовлення без урахування системного характеру проявів. Від чіткого розуміння нейрофізіологічних, нейропсихологічних, нейробиологічних процесів у кожному конкретному випадку мовленнєвої патології залежить не тільки ефективність проведення компенсаційної логопедичної роботи, але й прогнозування динаміки розвитку мовленнєвої функції у дітей із тяжкими порушеннями мовлення, визначення освітнього маршруту, адаптація до шкільного навчання в подальшому [3, с. 186; 5, с. 30].

Саме тому ми пропонуємо алгоритм формування ймовірного прогнозування як складової комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення шляхом розвитку пізнавальних функцій і стимулювання свідомої комунікативної активності на основі засвоєного мовленнєвого досвіду.

На основі аналізу лінгвістичної, психологічної та педагогічної літератури ми розробили власну класифікацію ймовірного прогнозування у мовленнєвій діяльності. Відповідно, у запропонованій компенсаційній методиці формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності акцентована увага на формуванні різновидів ймовірного прогнозування у різних видах компенсаційно-розвивальної роботи (див. рис.1).



Рис.1. Класифікація ймовірного прогнозування у мовленнєвій діяльності

Комунікативна активність дітей п'ятого року життя із ЗНМ стимулювалася за допомогою серії пізнавальних та мовленнєвих завдань різного ступеня складності. Компенсаційна робота проводилася як індивідуально, так і в підгрупах автором дисертаційного дослідження, вчителями-логопедами, вихователями, керівниками музичними логопедичних груп ДНЗ. Попередньо, в ході проведення семінарів-тренінгів, залучені до експериментальної роботи педагоги були ознайомлені з теоретичним обґрунтуванням запропонованої методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, практичними аспектами її реалізації, особливостями роботи на кожному етапі дослідження.

Проведення дидактичних, розвиваючих ігор-вправ різного спектру мало подвійну мету. Ігрові завдання ставилися перед дітьми п'ятого року життя із ЗНМ і передбачали виконання інструкцій, ігрових дій, пошук способів розв'язання проблемних ситуацій, коментування власної діяльності, вміння взаємодіяти з однолітками та дорослими. Реалізація цих же ігор-вправ педагогами мала на меті діагностику сформованих компонентів мовленнєвої діяльності, формування у дітей необхідних передумов розвитку комунікативного компонента в ході проведення пізнавально-мовленнєвих ігор-занять, формування навичок ймовірного прогнозування у мовленнєвій діяльності, розвиток комунікативної взаємодії і навичок зв'язного мовлення.

Особливості застосування методики формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності залежали від актуального етапу її реалізації. *Мета діагностико-превентивного етапу* полягала в діагностичному обстеженні дітей п'ятого року життя із ЗНМ (взаємопроникнення констатувального та формувального етапів експерименту), формуванні базових пізнавальних, невербальних та вербальних процесів, що впливають на становлення комунікативного компонента мовленнєвої діяльності, формуванні мотиваційної основи мовленнєвої діяльності. Необхідність реалізації превентивних завдань на цьому етапі обумовлена несформованістю слухового та рухового механізмів пізнавальної діяльності, операцій сприймання, аналізу і синтезу. На цьому етапі передбачалось:

- визначення рівня розвитку зорового сприймання, тренування збільшення його обсягу; виділення, розрізнення, називання та аналіз ознак досліджуваного об'єкту;
- формування елементарних уявлень про предмети і явища навколишньої дійсності через слухове сприймання, розвиток пізнавальної активності дітей;
- вивчення рівня сформованості у дітей асоціативних уявлень;
- визначення рівня сформованості пам'яті дітей різної модальності;
- формування та розвиток зорового, слухового, рухового, фонологічного, фонетичного невербального та вербального ймовірного прогнозування;
- формування у дітей полісенсорної мовленнєвої компетентності, навичок правильної звуковимови;
- удосконалення навичок самоконтролю на фонологічному, лексичному та граматичному рівнях;
- виховання стійкого інтересу до власного мовлення, організованих ігор-занять.

Мета комунікативно-діяльнісного етапу передбачала паралельне формування компонентів мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичних, лексико-граматичних) та пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення) в процесі закріплення отриманих мовленнєвих навичок, комунікативної взаємодії під керівництвом педагога. Діти із третім рівнем мовленнєвого розвитку володіють значними потенційними можливостями у сфері комунікативно-діяльнісного співробітництва. Використання при цьому спеціально розробленого корекційно-педагогічного комплексу дозволяє сформувати всі сторони комунікативно-практичної взаємодії стає вирішальним фактором виникнення і розвитку діалогу, який визначається домінуючим засобом програмування мовленнєвої діяльності.

На цьому етапі планувалося:

- удосконалення навичок зорового сприймання предметів, формування здатності сприймати цілісні зорові образи, активізація навичок аналізу і синтезу;

- активізація уваги різних модальностей, спонукання до використання коментування власної діяльності;
- розвиток зорової та слухової пам'яті, уваги, сприймання, мисленнєвих операцій аналізу, синтезу, порівняння, зв'язного мовлення;
- формування складового, лексичного, морфологічного, граматичного невербального та вербального ймовірного прогнозування;
- збагачення активного словника дітей п'ятого року життя в процесі пізнавальної комунікативної діяльності, вироблення навичок коментування процесу предметно-практичної діяльності;
- вправлення в узгодженні слів за родами, числами і відмінками, удосконалення навичок самоконтролю за власним мовленням;
- виховання пізнавальної активності.

Комунікативно-аналітичний етап мав на меті розвиток самостійних комунікативних навичок у всіх формах зв'язного мовлення дітей п'ятого року життя із ЗНМ, розвиток навичок комунікативного самоконтролю. На цьому етапі формувалося:

- проведення порівняльного аналізу впливу ігрових і комунікативних ситуацій на розвиток пам'яті, уваги, сприймання, ймовірного прогнозування;
- вироблення навичок зорового аналізу запропонованої ситуації, пошуку оптимальних рішень, вміння обґрунтовувати свою думку в діалозі з однолітками та дорослими;
- сприяння формуванню стійких ігрових інтересів, вмінню передбачити розгортання ігрового сюжету;
- розвиток вміння встановлювати аналітичні зв'язки між властивостями предмета та його призначенням;
- вправлення у складанні зв'язних розповідей на основі сенсорних відчуттів (зорових, слухових, тактильних, нюхових, смакових) за зразком педагога та з власного досвіду; розповідей за серією сюжетних картинок.
- вироблення активності у спілкуванні з однолітками та дорослими, формування знань про соціальні ролі людей у суспільстві;
- синтаксичне невербальне та вербальне ймовірне прогнозування;
- попередження виникнення дисграфій і дислексій;
- розвиток навичок довільної концентрації уваги дітей на певному об'єкті або процесі, пам'яті, мисленнєвих операцій аналізу, порівняння, зв'язного мовлення;
- виховання впевненості у власних силах, бажання розповідати про власні відчуття, переживання, враження.

При плануванні етапів застосування методики основний акцент було зроблено на загальному механізмі формування нормативного мовлення – поступовому заміщенні ненормативних мовленнєвих утворень нормативними у дітей з порушеннями мовлення в процесі логопедичної компенсаційно-навчальної та компенсаційно-розвивальної діяльності з пріоритетним комунікативним спрямуванням.

Зміст запропонованої методики компенсаційного навчання з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із ЗНМ планувався згідно освітніх ліній програми «Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років» і включав:

- ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням, тренінги, екскурсії, спостереження;
- дидактичні, настільні, розвиваючі, ейдетичні ігри та вправи, сюжетно-рольові ігри;
- ігри на розвиток зорового, слухового, рухового, складового, граматичного, лексичного, синтаксичного прогнозування;
- конструктивно-будівельні ігри, конструювання з природного матеріалу, піскотерапію;
- ігри для розвитку дрібної моторики, народні, рухливі ігри, зорову гімнастику;
- використання різних видів театру, психогімнастичні вправи, музично-ритмічну діяльність, слухання творів класичної та народної музики, слухання і переказ творів художньої літератури;

– моделювання і аналіз комунікативних ситуацій, складання зв'язних розповідей різного типу.

Розвиток комунікативних навичок у дітей п'ятого року життя із ЗНМ ми здійснювали в умовах:

- використання різноманітних ігор, спрямованих на розвиток комунікативних умінь і навичок;
- інтеграції різних видів ігор-занять в компенсаційно-педагогічному процесі;
- використання активної ігрової позиції педагога і безпосереднього керівництва іграми дітей.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонована методика розроблена з урахуванням основних показників сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із ЗНМ, спрямована на стимулювання комунікативної активності, розвиток навичок ймовірного прогнозування, активізацію пізнавальної та мовленнєвої діяльності, удосконалення навичок зв'язного мовлення, попередження аграматизмів, дислексії та дисграфії зазначеної категорії дітей.

Джерела та література

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154>.
2. Брушневська І. М. Види і функції ймовірного прогнозування. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2015. №19. С.186–191.
3. Савінова Н. В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку логопедії як науки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 27. С. 184–188.
4. Тищенко В. В. Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія. Випуск 21. 2012. С.266–271.
5. Черкасова Е. Л. К организации преемственности обучения учащихся с нарушениями речи в различных типах учреждений. Дефектология. 2004. №5. С.27–34.

References

1. Bazovyy komponent doshkil'noi' osvity. URL: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154>.
2. Brushnevs'ka I. M. Vydy i funkcii' jmovirnogo prognozuvannja. Pedagogichna osvita: teorija i praktyka. 2015. №19. S.186-191.
3. Savinova N. V. Suchasni problemy i tendencii' rozvytku logopedii' jak nauky. Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serija 19 : Korekcijsna pedagogika ta special'na psihologija. 2014. Vyp. 27. S. 184-188.
4. Tyshhenko V. V. Metodyka formuvannja jmovirnogo prognozuvannja v movlennjevij dijalnosti doshkil'nykiv iz ZNM. Naukovyj chasopys NPU im. M. P. Dragomanova: Serija 19: Korekcijsna pedagogika ta psihologija. Vypusk 21. 2012. S.266-271.
5. Cherkasova E. L. K organizacyi preemstvennosti obuchenyja uchashhyhsja s narushenyjamy rechy v razlychnyh typhah uchrezhdenyj. Defektologija. 2004. №5. S.27-34.

Брушневская Ирина. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ ПЯТОГО ГОДА ЖИЗНИ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ. В статье автор рассматривает результаты исследований проблемы общего недоразвития речи (ОНР) у детей дошкольного возраста, делает акцент на недостаточности изучения коммуникативного компонента речевой деятельности. Обосновывает необходимость разработки, апробации и внедрения в систему компенсационной работы методики формирования коммуникативного компонента речевой деятельности. Анализирует составляющие, методические основы и особенности применения методики формирования коммуникативного компонента речевой деятельности в компенсационной работе с детьми пятого года жизни с общим недоразвитием речи. Акцентирует внимание на предложенных обоснованных этапах применения методики, их цели, заданиях, методах и приёмах. Рассматривает вероятностное прогнозирование как важную составляющую формирования коммуникативного компонента речевой деятельности, предлагает разработанную инновационную классификацию вероятностного прогнозирования в речевой деятельности детей.

Ключевые слова: методика формирования коммуникативного компонента речевой деятельности, дети пятого года жизни.

Brushnevska Irina. FEATURES OF THE APPLICATION OF THE METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF A COMMUNICATIVE COMPONENT OF SPEECH ACTIVITY OF CHILDREN OF THE FIFTH YEAR OF LIFE WITH A GENERAL SPEECH IMPAIRMENT. The study the main components of the

children's speech activity are of a great importance at the present stage of the special pre-school pedagogy development. Scientists use the latest scientific data about the psycholinguistic structure of speech activity, its psychological mechanisms. The problem of forming the communicative component of children's speech activity in dysontogenesis are analyzed in a small number of works in the field of speech therapy (L. Andrusyshyna, J. Ribcun, E. Sobotovich, W. Tishchenko and others). It confirms the relevance of further research in this field.

In the article the author examines the results of research on the problem of General Speech Impairment (GSI) in preschool children, emphasizes the lack of study of the communicative component of speech activity. Justifies the necessity of developing, approbation and introduction of the method of forming the communicative component of speech activity in the system of compensatory work. Analyzes the components, methodical bases and peculiarities of the application of the method of formation of the communicative component of speech activity in compensation work with children of the fifth year of life with general underdevelopment of speech. Emphasizes the proposed substantiated stages of the application of the methodology, their goals, tasks, methods and techniques. He considers probabilistic prediction as an important component of the formation of a communicative component of speech activity, and proposes an innovative classification of probabilistic prediction in children's speech activity. The content of the communicative component forming method of five years old children with GSI will be developed on the basis of the obtained results.

Keywords: five years old children, research, General Speech Impairment, speech activity.

Стаття надійшла до редколегії 23.02. 2018 р.

УДК 378

Ірина Герасимова

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Вінниця)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ-ПЕДАГОГІВ НА АНДРАГОГІЧНИХ ЗАСАДАХ

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх магістрантів-педагогів на андрагогічних засадах. Проаналізовано соціально-економічні особливості розвитку суспільства, що актуалізують таку підготовку. Розглянуто сутнісне наповнення поняття «андрагог», а також основні принципи, методи і прийоми освіти дорослих.

Ключові слова: професійна підготовка магістрантів-педагогів, андрагог, андрагогічний підхід.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування системи освіти, що зумовлене часом, висуває нагальну потребу професійної підготовки нової генерації педагогів, здатних втілювати у життя стратегічні цілі розвитку освітньої галузі. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки магістрів, фахівців, які мають бути готові до виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Орієнтація на інновації зумовлює підготовку майбутніх магістрів-педагогів до застосування новітніх технологій, підходів у професійній діяльності.

Можна з упевненістю стверджувати, що на сьогодні професійна підготовка магістрантів, у тому числі й педагогічних спеціальностей на андрагогічних засадах, пов'язана з певними особливостями сучасного соціально-економічного розвитку суспільства. Зокрема, з: 1) розвитком ринкових відносин, швидким накопиченням нових знань і застаріванням уже накопичених; 2) швидким розвитком виробництва; 3) зміною технології й організації виробництва, що вимагають постійного вдосконалення знання, діяльності в галузі освіти людей, зайнятих наукою і виробництвом; 4) новими вимогами до професійно-кваліфікаційної структури сукупного працівників, стимулюючи їх участь у процесах «довічного» підвищення кваліфікації і перепідготовки; 5) розширенням поняття «грамотність» у світі, що змінюється та зумовлює необхідність компенсувати прогалини у загальнокультурній освіті дорослих, які не володіють багатьма сучасними знаннями й уміннями (розуміння сучасної картини світу, володіння комп'ютером, комунікативні навички, здатність до адаптації тощо); 6) інтенсивною реструктуризацією ринку праці, яка